

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ
КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВУЗУ**

Автором висвітлено питання формування культури безпеки життєдіяльності студентів педагогічного вузу. З огляду на узагальнення наукових позицій визначено ряд методологічних підходів, які визначають специфіку побудови навчального процесу з позиції засвоєння студентом певного досвіду. Визначено як релевантні наступні : системний, діяльнісний, інтегративний, особистісний, аксіологічний, ціннісний, культурологічний та гуманістичний. Окреслено найбільш важливі специфічні принципи професійної освіти студентів педагогічного вузу - культурологічності, екологізації, взаємозв'язку професійної і екологічної освіти, регіональності. В світлі проєкції цієї структурно-логічної схеми у площину професійної підготовки вчителя запропоновано педагогічні, психологічні та методичні умови, що є основою формування і розвитку культури безпеки життєдіяльності студентів на заняттях з «БЖД» в педагогічному вузі.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, культура безпеки життєдіяльності, навчальний процес, методологічні підходи.

Одним із основних факторів забезпечення стабільності соціально-економічного розвитку країни є культура безпеки життєдіяльності, формування і розвиток якої – актуальна проблема сьогодення. Комплексний і системний розвиток культури безпеки життєдіяльності дозволить значно підвищити рівень духовно-морального і патріотичного виховання, скоротити людські та матеріальні втрати. Але культура безпеки не є вродженою, культурі безпеки життєдіяльності потрібно навчати

Педагогічна освіта є фундаментом системи освіти в цілому. Від того, як буде підготовлений вчитель, цілком залежить майбутнє нашої країни. У буквальному розумінні майбутнє нашої держави, а саме - фізичне й психічне здоров'я молодого покоління, залежить від того, наскільки буде готовий вчитель до створення безпечних умов навчально-виховного процесу, від якості його професійної підготовки щодо навчання учнів з питань безпеки життєдіяльності, від рівня його культури безпечної життєдіяльності.

Основною умовою реалізації особистісного потенціалу при навчанні безпеки життєдіяльності є формування особистості, яка здатна уникати небезпек. Звичайно, це багато в чому залежить від якостей особистості, яку навчають. Насамперед, впливає біологічний фактор, який залежить від індивідуальних особливостей людини (вік, стать, стан здоров'я і т.д.) і який проявляється в цілому наборі безумовних рефлексів, якими людини неусвідомлено користується в різних небезпечних ситуаціях: швидкість зорової та інших реакцій людини; здібність до концентрації уваги; швидкість оцінки обставин; пристосування людини до несподіваних ситуацій і т.д. [2].

Значну роль відіграє і психофізіологічний фактор, який визначає індивідуальні особливості психічних функцій. Психофізіологічні якості проявляються в наступному: відчуття людиною небезпеки; швидкість реакції на проявлену небезпеку; емоційна реакція на небезпеку і т.д. [2].

Створення психологічного налаштування на забезпечення безпеки життєдіяльності ґрунтується на установці мотивації того, що навчання безпеці життєдіяльності є основою формування культури безпеки життєдіяльності. Під час навчання необхідно послідовно вести студентів від упізнання, ідентифікації окремих явищ до їх критичного осмислення. Це сприяє закріпленню в пам'яті студента певної методики дій в будь-якій практичній ситуації.

Культуру безпеки життєдіяльності особистості можна розуміти як освіченість, котра базується на науковому світогляді, виявляє гнучкість мислення людини, уміння виражати свої думки, що визначається володінням мовами – рідною та “суспільною”. Для цього у вузі необхідна цілеспрямована,

методично обґрунтована система її формування та удосконалення з використанням нестандартних педагогічних засобів у навчальному процесі (спеціальні організаційно-методичні форми проведення учбових занять, індивідуальне вивчення студентами першоджерел дисципліни під керівництвом викладача тощо).

У якості основи формування культури безпеки життєдіяльності необхідно спиратись на ряд методологічних підходів, які визначають специфіку побудови навчального процесу з позиції засвоєння студентом певного досвіду.

Так, наприклад, можна виділити системний підхід – це особлива дослідна позиція, спосіб сприйняття дійсності, основною характеристикою якого є те, що об'єкт, який аналізується, розглядається як система, акцент ставиться на виявленні всього різноманіття зв'язків і відношень, що мають місце як всередині самого досліджуваного об'єкту, так і з зовнішнім оточенням [5, 123].

Специфікою системного підходу є орієнтація на фактори, що забезпечують цілісність об'єкта. Особлива увага звертається на виявлення системоутворюючих зв'язків, які в першу чергу відповідальні за цілісність явища чи об'єкту, що вивчається.

Формування культури безпеки життєдіяльності особистості можна розглядати як систему, що включає в себе безліч взаємопов'язаних і незалежних елементів, які обумовлюють впорядковану послідовність її різних компонентів і рівнів.

З точки зору системного підходу специфіка системи методики формування і розвитку культури безпеки життєдіяльності в педагогічному вузі не вичерпується особливостями її складових елементів, а пов'язана з характером взаємодії між ними, механізмом зв'язків і відношень між елементами даної системи, що забезпечують її цілісність і функціонування.

Значимим є також і діяльнісний підхід, який виражається у використанні положень теорії діяльності в методиці дослідження проблеми.

Суть діялісного підходу заключається в тому, що досліджується реальний процес взаємодії студента з оточуючим світом, що забезпечує

рішення певних життєво важливих задач. Особистість в цьому випадку виступає як суб'єкт взаємодії, що виконує певну послідовність різного роду дій [5, 123].

Стосовно до проблеми формування культури безпеки життєдіяльності діяльнісний підхід означає виявлення і опис тих способів дій в професійній діяльності, які повинні привести студентів до розкриття ціннісного аспекту навчального змісту. Переніс знань, умінь у відношення і поведінку студентів приведе до закріплення професійних дій в області безпеки життєдіяльності, оволодінню ними новими діями, які стануть нормою поведінки студента.

Наступний, інтегративний підхід вважається одним із основних методологічних підходів, що відображають основні тенденції розвитку суспільства і науки.

Стосовно педагогічних систем інтеграція в освіті передбачає єдність і взаємозв'язок виховання, навчання і розвиток особистості студента, взаємозв'язок теоретичної і практичної підготовки студента. [1].

Інтегративний підхід показує, що процес формування особистісних якостей відбувається на основі об'єднання в ціле будь-яких частин. Це означає, що процес формування особистісної якості починається з формування найпростіших елементів поведінки, які в подальшому ускладнюються, переплітаються і визначають розвиток і закріплення цих якостей. Такий підхід ґрунтується на тому, що в силу вікових особливостей студентів неможливо відразу повністю сформувати особистісні якості. Будь-яка особистісна якість є складним утворенням і його формування починається із вироблення порівняно простих умінь і навичок поведінки і продовжується в подальшому розвитку.

В нашому випадку інтегративний підхід важливий для визначення категорій професійної освіти, конструювання і реалізації методичної системи і визначення її ефективності при формуванні і розвитку культури безпеки життєдіяльності.

Важливу роль при формуванні культури безпеки життєдіяльності відводять особистісному підходу, що реалізує загальнолюдські гуманістичні

основи сучасної освіти. Його використання означає орієнтацію при конструюванні і здійсненні педагогічного процесу на особистість як ціль, суб'єкт і результат [3, 67].

Особистість є унікальна система поглядів, стосунків, переконань, що проявляються в діяльності індивіда.

Особистість в тій чи іншій формі представляє своє суспільство, свою культуру. Культура і особистість є взаємопов'язаними. Культура створюється особистістю, і в той же час особистість формується культурою. Вони доповнюють і розвивають один одного. Культура формується не автоматично, потрібна організація системи виховання і навчання, що заснована на науковому вивченні форм, методів, напрямів розвитку особистості.

Боаса Ф. визначав культуру як сукупність моделей поведінки, які людина засвоює в процесі дорослішання і прийняття ним своєї культурної ролі. В культурі містяться такі моделі поведінки, слідування яким дає можливість добувати собі їжу, будувати житло... ці моделі поведінки передаються із покоління в покоління в процесі соціалізації і є основним механізмом, за допомогою якого людство адаптується до навколишнього середовища [2, 178].

Аксиологічний підхід визначає змістову характеристику навчального процесу при формуванні у студентів культури безпеки життєдіяльності, орієнтуючись на переважаючі тенденції розвитку суспільства і в першу чергу на особливості розвитку культури безпеки життєдіяльності на заняттях.

Культурологічний підхід орієнтується на засвоєння спадщини людської цивілізації за допомогою інтеграції загальнолюдського, національного і особистісного досвіду в процесі цілеспрямованого навчання [5].

Культурологічний підхід орієнтує на культуру як характерний спосіб професійної діяльності, що є універсальною характеристикою еколого-професійної культури, яка задає соціально-гуманістичну програму і являє направленість професійної діяльності на формування культури безпеки життєдіяльності.

Наступний підхід, що визначає соціокультурні основи освіти, пов'язаний з його гуманізацією. Гуманістичний підхід дозволяє визначити сутнісні характеристики особистості і можливості її самореалізації [3].

Сучасний етап гуманізації освіти визначає основний напрямок педагогічних пошуків – область особистісно орієнтованого навчання. В процесі духовного становлення особистості особливу роль відіграє зміст освіти, в тому числі гуманітарного, який сприяє формуванню загальнокультурної компетентності студентів.

Крім вищеназваних підходів для побудови системи методики формування культури безпеки життєдіяльності на заняттях з безпеки життєдіяльності (БЖД) в педагогічному вузі необхідно встановити основні принципи, які визначають вимоги до професійної освіти, розробки і використання методів і засобів навчання, єдності знань, доступності і цілеспрямованості. До найбільш важливих специфічних принципів професійної освіти студентів педагогічного вузу можна віднести наступні:

- принцип культурологічності – означає направленість виховання в освіті на формування і розвиток культури безпеки життєдіяльності студентів, наповнення навчального матеріалу професійним змістом, загальнокультурологічними поняттями. Культурологічність орієнтує на багатогранність пізнання світу, забезпечує входження особистості студента в світ науки і культури, в якому відбувається засвоєння загальнолюдських цінностей;

- принцип екологізації визначений тенденцією екологізації суспільства, яка має на увазі необхідність формування культури безпеки життєдіяльності під час вивчення відповідних дисциплін в педагогічному вузі. На основі принципу екологізації відбувається переорієнтація цілей і задач формування у студентів культури безпеки життєдіяльності в процесі вивчення дисципліни «БЖД». Це пов'язано із зміною старих споживчих цінностей на нову систему цінностей загальнолюдського характеру, в оновленні змісту

екологічної і професійної освіти, що сприяє формуванню широкого погляду на оточуючий світ, людину, суспільство і природу;

- принцип здорового способу життя в даному випадку може бути визначений як принцип взаємозв'язку професійної освіти в області безпеки життєдіяльності зі здоров'єзберігаючими технологіями. Він витікає із багатьох філософських, педагогічних і психологічних принципів і визначає включення особистості в трудову діяльність, усвідомленість і мотивацію навчання;

- принцип взаємозв'язку професійної освіти в області безпеки життєдіяльності передбачає змістовну компоненту всіх існуючих стандартів і програм загальної і професійної освіти як обґрунтоване введення спеціальних програм безпеки життєдіяльності, що в сукупності забезпечить формування світогляду особистості як органічної складової частини світорозуміння студента;

- принцип регіональності – передбачає врахування в змісті професійної освіти регіонального компоненту: національних і культурних традицій, природних і соціально-економічних умов тощо. Використання даного принципу дозволяє найбільш ефективно поєднувати пізнавальні і емоційноціннісні аспекти професійної освіти, що дуже важливо для реалізації цілей і задач формування культури безпеки життєдіяльності студентів педагогічного вузу;

- особистісний принцип визначає направленість освіти на особистість студента, на перетворення суспільної необхідності збереження природи на внутрішні потреби і інтереси, норми поведінки майбутніх спеціалістів по відношенню до природи. Реалізація даного принципу передбачає розвиток особистості студентів як кваліфікованого працівника відповідного рівня і профілю, конкурентноздатного на ринку праці і орієнтованого в суміжних областях діяльності [1].

Сукупність вищеназваних підходів і принципів, їх взаємодія дає цілісну характеристику методики формування і розвитку культури безпеки життєдіяльності при вивченні відповідної дисципліни в вузі.

Ефективність процесу формування культури безпеки життєдіяльності на заняттях з «БЖД» залежить також від дотримання певних умов, які в свою чергу витікають із вищеназваних принципів. Під час вивчення даної проблеми, на основі аналізу педагогічної літератури ми спробували визначити основні педагогічні, психологічні і методичні умови, які забезпечують ефективність формування у студентів на заняттях з «БЖД» культури безпеки життєдіяльності.

Важливою умовою процесу формування культури безпеки життєдіяльності в процесі вивчення дисципліни «БЖД» є педагогічна діяльність викладача, яка повинна носити творчий характер.

Викладач, який працює творчо, має глибокі і різносторонні знання в області професійних знань, навчає захопливо, відрізняється пошуком нових ідей, творчо планує систему розвитку професійних занять, застосовує різноманітні форми і методи навчання із врахуванням особливостей студентів. Саме творчий характер діяльності викладача важливий для формування культури безпеки життєдіяльності у студентів.

Також, не менш важливою для формування культури безпеки життєдіяльності є теоретична і методична готовність викладача до проектування і формування ситуацій, що сприяють актуалізації суб'єктивного досвіду студентів на різних стадіях засвоєння матеріалу.

Для формування культури безпеки життєдіяльності студентів на заняттях з «БЖД» необхідно знання викладачем індивідуальних особливостей студентів. Це дозволяє йому скласти план роботи занять, мати уявлення про сформованість професійних знань і умінь.

Важлива психологічна умова, яку необхідно враховувати – допомога педагога студентам в усвідомленні того, що відбувається з ними в процесі їх діяльності. Досвід показує, що студенти не завжди можуть самостійно адекватно оцінити ті події, в яких вони приймають участь. Залишаючись лідером, викладач прагне до діалогічного спілкування. Це зовсім не означає просту можливість виразити свою думку. Концепція діалога виражає ідею

проникнення в світ студента і постійного коректування його навчання із врахуванням «зустрічного потоку усвідомлення». На нашу думку, здатність педагога до рефлексії – одна із важливих умов формування культури безпеки життєдіяльності на заняттях з «БЖД» в педагогічному вузі.

При формуванні культури безпеки життєдіяльності на заняттях з «БЖД» в педагогічному вузі необхідно дотримуватись певної психологічної умови – створення мотивації пізнавально-творчої діяльності студентів, яка передбачає особистісну значимість для кожного, направленість навчання на зміну мотивів в сторону переваги внутрішніх мотивів над зовнішніми.

Однією з важливих психолого-педагогічних умов, яка враховується при формуванні культури безпеки життєдіяльності на заняттях з «БЖД», є створення творчої атмосфери, що передбачає доброзичливість між учасниками освітнього процесу. Ця умова виконується, якщо вибрані теми значимі, цікаві, проблемні, не мають однозначної відповіді чи рішення, розширюють кругозір і світосприйняття, актуалізують професійні знання студентів.

Таким чином, можна зробити наступний висновок: реалізація вищезазначених підходів (системного, діяльнісного, інтегративного, особистісного, аксеологічного, ціннісного, культурологічного та гіманістичного), принципів (культурологічності, екологізації, взаємозв'язку професійної і екологічної освіти, регіональності), педагогічні, психологічні і методичні умови, є психолого-педагогічною основою формування і розвитку культури безпеки життєдіяльності студентів на заняттях з «БЖД» в педагогічному вузі.

Використана література:

1. Белов О, Лапін В. Актуальні проблеми викладання дисципліни “Безпека життєдіяльності” у вищих навчальних закладах. Охорона праці. – №9, 2002.
2. Котик М.А. Психология и безопасность. – Таллин: Валгус, 1987. – 2005. – 323 с.

3. Мошкин В.Н. Воспитание готовности к успеху и безопасности: Учебное пособие по курсу “Педагогика”.- Барнаул: АОО “Алтайский полиграфический комбинат”, 1999.- 243 с.
4. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований.М., 1991.
5. Снегирев А.В., Ляшко В.Г. Некоторые проблемы обучения и подготовки студентов педагогических вузов по вопросам безопасности жизнедеятельности //Безопасность жизнедеятельности: школа, вуз, общество: Материалы Всерос.научн.-практической конференции. – Тула: Из-во ТГПУ им. Л.Н.Толстого. – 2001. – С.122-124.
6. Топоров И.К. Методика преподавания курса “Основы безопасности жизнедеятельности” в общеобразовательных учреждениях: Кн.. для учителя.-М.:Просвещение, 2000. – 231 с.

Автором рассмотрены вопросы формирования культуры безопасности жизнедеятельности студентов педагогического вуза. Учитывая обобщения научных позиций определен ряд методологических подходов, которые определяют специфику построения учебного процесса с позиции усвоения студентом определенного опыта. Определены как релевантные следующие: системный, деятельностный, интегративный, личностный, аксиологический, ценностный, культурологичий и гуманистический. Очерчены наиболее важные специфические принципы профессионального образования студентов педагогического вуза - культурологичности, экологизации, взаимосвязи профессионального и экологического образования, региональности. В свете проекции этой структурно-логической схемы в плоскость профессиональной подготовки учителя предложено педагогические, психологические и методические условия, что является основой формирования и развития культуры безопасности жизнедеятельности студентов на занятиях по «БЖД» в педагогическом вузе.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности, культура безопасности жизнедеятельности, учебный процесс, методологические подходы.

The author highlights the issue of creating a culture of life safety teaching high school students. Given the generalization of scientific positions identified a number of methodological approaches, which determine the specificity of educational process from the perspective of a student learning experience. Defined as relevant by the following: system, Activity, integrative, personal, axiological, high value, kulturolohichyy and humanistic. Outlined the most important specific principles of vocational education teaching high school students - kulturolohichnosti, ecology, the relationship of professional and environmental education, rehionalnosti. In light of the projection of this structural logic circuit in the plane of the teacher training offered pedagogical, psychological and learning conditions that are the basis for the development of culture and life safety of students in the classroom with "BC" in the pedagogical university.

Keywords: social security, life safety culture, the educational process, methodological approaches.